

ANADOLU'DA İLK ÇAĞ MEDENİYETLERİNİN GELİŞİMİNİ DESTEKLEYEN COĞRAFİ ŞARTLAR VE TÜRKİYE'NİN BUGÜNKÜ COĞRAFİ POTANSİYELİNİ DOĞRU KULLANABİLMESİNİN ÖNEMİ

KARAKUZULU, Zerrin
TÜRKİYE/TURCIЯ

ÖZET

Medeniyetlerin ve ülkelerin gelişimi, coğrafi potansiyel ile yakından ilgilidir. Anadolu da coğrafi konumunun elverişliliği, ikliminin insan yaşamına ve faaliyetine uygun olması, doğal kaynaklarının bol olması, su kaynakları, verimli tarım arazilerinin varlığı nedeniyle daima dikkat çekmiştir. Bu nedenle tarih öncesi dönemlerden beri önemli bir yerleşim ve uygarlık merkezi olmuştur (Karain Mağarası, Hacılar höyüğü, Alishar, Alacahöyük, Truva vb.). Daha sonraları, Hititler (Kızılırmak yayı ve çevresi), Frigyalılar (Kızılırmak Nehri batısından Sakarya Irmağı'na kadar), Lidyalılar (Gediz ve Menderes Irmakları arası), Urartular (Van çevresi) İyonlar (Foça ve Büyük Menderes) Anadolu'da kurulan ilk uygarlıkları oluşturmuşlardır.

Bu çalışmada, Anadolu'da kurulan ilk çağ medeniyetlerinin kuruluş yeri seçimini ve gelişimini destekleyen coğrafi şartların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece Anadolu'nun hem geçmişteki coğrafi potansiyeli ortaya konulmuş olacak hem de bu bağlamda bugün Türkiye'nin coğrafi potansiyelini doğru kullanabilmesinin önemi hakkında düşünceler sunulmaya çalışılacaktır.

Key Words: Uygarlıklar, Anadolu, coğrafya, potansiyel.

ABSTRACT

Development of civilizations and countries is closely associated with their geographical potentials. Anatolia has always attracted attention due to its promising geographical situation, the climate suitable for human life and activities, abundant natural resources, water resources, and fertile agricultural lands. Therefore, it has been a significant residential and civilization center since the prehistoric times (Karain Inn, hacılar Tumulus, Alishar, Alacahöyük, Troy etc.). Hittites (Kızılırmak basin and environment), Phrygians (between the western part of Kızılırmak river and the Sakarya River), Lydians (between the Gediz and Menderes Rivers), Urartians (Van Circle), Ionas (between Foça and Büyük Menderes Rivers) became the first civilizations founded in Anatolia.

In this study, the geographical conditions that influenced the location and development of the ancient civilizations founded in Anatolia are studied. And so, both the past geographical potential of Anatolia will be stated and the thoughts about the importance of Turkey's being able to correctly use her current geographical potential will be presented.

Key Word: Civilizations, Anatolia, geography, potential.

GİRİŞ

Medeniyetlerin varlıklarını ve gelişimlerini destekleyen koşullar incelenirken öncelikle üzerinde var olunan mekân ele alınmalıdır, çünkü mekânın sahip olduğu özellikler, bütünüyle insanın ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin türü ve sınırını belirlemektedir. Anadolu da mekânda barındırdığı renkli, insan yaşamına son derece uygun coğrafyası nedeniyle her zaman dikkat çekici olmuştur. Doğal ve beşerî kaynaklar açısından sahip olduğu zenginlikler, çeşitli medeniyet ve kültürlerin gelişimini daima desteklemiştir.

Anadolu'nun coğrafyasının sağlamış olduğu imkânlar kadar, imkânsızlıklar da medeniyetlerin kuruluş ve gelişimini destekler mahiyette olmuştur. Anadolu tarihi bütünüyle incelendiğinde, çeşitli uygarlıkların gelişmesinde yarımada'daki bazı coğrafi koşulların büyük rol oynadığı görülmektedir. Jeomorfolojik açıdan iki önemli özellik bu duruma örnek verilebilir. Anadolu'nun kuzey ve güneyden sıra dağlarla çevrili oluşundan başka, doğusunda da yüksek dağların bulunuşu sahada "kapalı" bölgeler oluşturmuş, buralarda değişik uygarlıkların gelişimine sebep olmuştur. Öte yandan, yarımada'nın doğudan batıya 1650 km uzunluğa sahip olması, tarihi dönemlerin yarattığı duruma göre bazen doğu dünyasına bazen batı dünyasına bağlı uygarlıkların doğmasına vesile olmuştur. Bu mesafe gelen kavimlerin Anadolu'nun sadece bir bölümüne yerleşebilmelerini mümkün kılmıştır. Hitit İmparatorluğu bile Anadolu'nun tamamına sahip olamamıştır.¹

Anadolu, Ön Asya'nın kapsamına giren Suriye, Filistin, Mısır, Mezopotamya, İran gibi sahalardan içinde, iki bakımdan önemli bir yere sahipti. **Birinci önemli yeri;** daha önce de belirttiğimiz gibi coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Çünkü Ege dünyası ile Doğu dünyası arasında ilişkiyi sağlayan Anadolu idi. Burası sadece geçiş sağlayan bir toprak parçası değil, yerleşilen, yurt edinilen, çevre kültürlerden etkilenen ve etkileyen değerli bir yaşam alanı idi. **İkinci önemli yönü ise** ekonomikti. Yazılı belgelerden sağlanan bilgilere göre Anadolu, Ön Asya'nın, özellikle Mezopotamya'nın inşaat ahşabı, bakır ve gümüş gereksinimini karşılayan bir ham madde deposu idi. Dolayısı ile Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasında ticari ilişkiler oldukça yoğundu. İki ülke arasındaki dağlık alanların (Toroslar ve Amanoslar) aşılma zorunluluğu düşünülürse, bu güçlüklerle rağmen, tüccarları Anadolu'ya çeken şey buradaki ham madde zenginliği olmuştur.²

¹ Akurgal, E., (2000), **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, s. 16-17, İstanbul.

² **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, Cilt: 1, s. 18-19, İstanbul.

Bu bağlamda dünyanın yaşadığı hızlı değişim sürecine ayak uydurmaya çalışan bir toprak parçası, Anadolu'da da elbette değişimler yaşanmıştır ve yaşanmaya devam edecektir. Bu sürecin bugünkü yansıması olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, 21. yüzyılda ekonomik kalkınmasını sağlayabilmesi ve özellikle de Avrupa Birliği'ne giriş sürecini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için sahip olduğu coğrafi potansiyeli çok iyi bilmesi ve kullanması gerekmektedir. Devletlerin ekonomik, askeri, dinî, sosyal ve kültürel alanda tam bir örgütlenmeyi başarabilmesi ve sürdürülebilirliğini sağlayabilmesi tümüyle ekonomik güce dayanır. Bugün ülkemiz bu anlamda çok büyük bir potansiyele sahiptir. Çünkü, Anadolu Türklerin gelişile aşamalı olarak bir kültür ve mekân birliğine doğru yönelmiştir.³ Ancak Atatürk'ün öngördüğü çağdaş düzeye ulaşmak için Türkiye'nin bilinçli ve planlı çalışmalara yeni boyutlar kazandırması gerekmektedir. Bu durumda yapılması gereken potansiyelin doğru belirlenmesidir.

1. Anadolu'da Kurulan İlk Çağ Medeniyetleri ve Coğrafi Şartları

Anadolu, coğrafi açıdan uzun bir yerleşme tarihinin birbirini ve çevre ülkeleri etkilemiş, değişik kültürlerin izlerini taşıyan özgün karakterli bir beşeri coğrafya bölgesidir.⁴ Bu özgün karakterli topraklarda medeniyetin temelini Hititler oluşturmuşlardır. MÖ 1900'lü yıllardan itibaren İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeyine tekabül eden Kızılırmak yayı içinde yerleşmişlerdir (**Harita 1, bkz.:** s. 426) Hititler'de büyümenin temel dinamiğini ekonomi, ekonominin temelini de tarım, hayvancılık ve ticaret oluşturmaktaydı. Tarımsal üretimde tahıllar özellikle de buğday ve başta gelmekteydi. Bilindiği üzere bugün de İç Anadolu Bölgesi ülkemizin buğday ambarı olarak isimlendirilmektedir. İlk bahar yağışlarının görülmesi ve yaz kuraklığı bu sahada tahıl tarımını desteklemektedir. Ova ve plato yüzeylerinin geniş yer tutması, makineli tarımı da kolaylaştırmaktadır. Mera alanları geniş olduğu için küçük baş hayvancılık da yaygın olarak yapılmaktadır.

Ayrıca, iç Anadolu, Eski Dünya karalarının geometrik merkezinde kalan Anadolu'nun en korumalı kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle stratejik araştırmalarda Anadolu'nun heartlandı olarak da nitelendirilmektedir.⁵ Bu nedenle Hititler başkentlerini Boğazkale'de, Frigyalılar Gordion'da, kurmuşlardır. Selçuklular Konya'yı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise Ankara'yı yönetim merkezi seçmiştir.⁶ Ulaşım ağları için uygun oluşu Hititlerin kendi çıkarlarına uygun etkin bir yol sistemi geliştirmelerine imkân sağlamıştır.⁷

³ Akurgal, E., (2000), a.g.e., s. XVIII, İstanbul.

⁴ Güney, E., (2000), **Antik çağ Türkiye Tarihi Coğrafya Bölgeleri**, Bilgi Yayın ve Yapım, s. 26, İstanbul.

⁵ Özey, R., (2004), **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif Yayınevi, s. 21-140, İstanbul.

⁶ Arınç, K., (2007), **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri**, II. Cilt, İç Bölgeler, s. 116, Erzurum.

⁷ Sevin, V., (2001), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 72, Ankara.

İşte Hititler, İç Anadolu'nun sağladığı coğrafi avantajları kullanarak sınırlarını Suriye'ye kadar genişletebilmişler ve hatta dönem dönem Mısır ile savaşmışlardır.

Frigler ise (MÖ 1200-750) Sakarya nehri çevresi ile batıda Gediz ve Büyük Menderes'in yukarı vadileri ve Kızılırmak nehri ve Tuz Gölü arasında kalan bölgede hüküm sürmüşlerdir (**Harita 2, bkz.:** s. 426). Başkentleri Gordion'dur. İlerleyen dönemde Burdur Gölü, Erciyes Yaylası ve Yeşilirmak Vadisi'ne kadar ulaşmışlardır.

Ekonomik faaliyetler içinde tarım çok önemlidir. Çünkü Ege çöküntü ovaları gibi, bugün de ülkemizin önemli tarım ürünlerinin yetiştirildiği (tütün, incir, üzüm vb.) ellerinde tutmuşlardır. Bu sahalar ulaşım için de doğal yollar olmuştur ve Frigler önemli ticaret yolları üzerinde oldukları için ticarete özellikle de kuyumculukta gelişmişlerdir.

Van Gölü ve çevresinde Urartu medeniyeti gelişmiştir (**Harita 3, bkz.:** s. 427). Başkentleri Tuşpa (Van)'dır. Urartular'da da tarım ve hayvancılık daima ön planda olmuştur. Su kanalları ve barajlar inşa ederek tarımsal faaliyetleri desteklemişlerdir. Van ve çevresinde dağlık alanlar ve platolar geniş yer kaplar. Platolar hayvancılık açısından çok büyük önem taşıyan otlak alanlarını oluşturmaktadır. Bugün de Van ili Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve Türkiye'de en fazla hayvan beslenen ildir.⁸

Urartular'ın Anadolu'da demir çağını başlattığı bilinmektedir. Elazığ, Malatya ve Bitlis çevresindeki demir yataklarını işlemişlerdir.

Lidyalılar, Sard merkezli bir Batı Anadolu medeniyetidir (**Harita 4, bkz.:** s. 427). Kral yolu olarak bilinen Efes-Ninova arasındaki ticaret yolu Doğu-Batı arasındaki ticaretin ve kültürel etkileşimin hızlanmasını sağlamıştır.

Lidyalıların insanlık tarihine en büyük katkısı “sikke”yi icat etmiş olmalarıdır. Başkent Sardes'in içinden geçen Paktalos Irmağı'nın alüvyonlarında doğal olarak bulunan altın-gümüş karışımı “elektron” madeninden basılan ilk sikkelerin üzerinde Lidya Krallığının arması olan Aslanbaşı bulunuyordu. Lydia'nın parlamasının nedeni bölgede bulunan altın madenleriydi. Bu madenin MÖ 7. yüzyılının başından beri Sardes'te işletilmeye başlaması Lydia'lıları zenginleştirmiş ve güçlendirmişti. Lydia'nın Anadolu'daki uygarlığa katkısı, daha çok ekonomi dalında olmuştur. Altın sikkeler basarak ticaretteki değiş-tokuş usulünü değer ekonomisine çevirmişlerdir.

2. Türkiye'nin Potansiyelini Doğru Kullanabilmesinin Önemi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bugün, zamanına göre büyük medeniyetlerin sahip olduğu toprakların bütününe sahiptir. Söz konusu medeniyetlerin

⁸ Koday, S., (2005), **Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık**, Atatürk Üniversitesi Yay. No: 949, s. 235, Erzurum.

gelişimini destekleyen coğrafya bugün bizim kullanımımıza sunulmuş durumdadır. Anadolu'da gelişen medeniyetlerin ortak noktasına baktığımızda; gelişimlerinde en büyük payın tarım, hayvancılık ve ticarete olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bugün de Türkiye'nin coğrafi manada destek bulduğu en büyük avantaj, tarım ve hayvancılık potansiyelidir. O nedenle sanayi ve diğer alanlardaki gelişmeleri sürdürürken mutlaka tarım ve hayvancılığa önem vermelidir. Çünkü gerek Avrupa gerek Ortadoğu ve gerekse komşu ülkelere göre onu öne çıkararak ve farklı kılan yönü bu olacaktır. Yani Türkiye hâlâ bir tarım ülkesidir. Bunu destekleyen coğrafi şartları kısaca gözden geçirecek olursak; Ülkemizdeki farklı iklimik bölgeler, tarımsal üretim ve toprağa dayalı diğer ekonomik faaliyetlerin geniş ölçüde çeşitlenmesine yol açmıştır.⁹ Gerçekten Türkiye özel konumu bakımından, yeryüzünün insanlar için yaşamaya, çalışmaya, gelişmeye ve ilerlemeye en uygun iklim kuşağında bulunmaktadır.¹⁰ Ülkemizde tropikal bölge bitkilerinden kakao, kauçuk vb. bitkilerin dışında hemen bütün tarım ürünleri yetiştirilebilmektedir. İklim özellikle tütün, pamuk, şekerpancarı gibi sanayi ürünleri için son derece uygundur. Ancak biz dünya piyasalarında rekabet gücü olan bu ürünlerimize İMF politikaları gereği kota uygulayarak üretimi sınırlandırmaktayız. Aynı durum ticari meyvecilik için de geçerlidir. Örneğin, Dünya'daki fındık bahçelerinin % 75'i, üretimin % 80'i bize aittir. Ancak bizim kilo ile sattığımız fındığı Avrupa ülkeleri gıda maddeleri içine gramla koyarak bize mamul madde fiyatıyla satmaktadır. Kuru incir, kayısı, üzüm rekabet gücü olan ürünlerimizdir.

Ancak ülkemizde birim alandan alınan verim düşük olup, bunun artırılması gerekmektedir. Çiftçilerin yaşadığı pazar, pek çok çiftçinin üretimden vazgeçmesine sebep olmaktadır. Uygulanan yanlış tarım politikaları yüzünden daha önce ekilip dikilen pek çok alan boş kalmaktadır. Yaptığı masraf ve emeğinin karşılığını alamayan çiftçimiz tarım arazilerini amaç dışı kullanımlar için satabilmektedir. Bu da sorunun bir başka ciddi yönünü oluşturmaktadır.

Oysa Avrupa, Orta Doğu ve komşu ülke nüfusları Türkiye için iyi bir tarım pazarı hâline getirilebilir. Avrupa da bunun farkında olduğu için Türkiye'yi yakın gelecekte arka bahçesi olarak görmekte ve AB sürecinde tarımla ilgili konulara çok daha fazla yer vermektedir. Özellikle organik tarım potansiyeli yüksek olan ülkemiz en kısa zamanda bu anlamda değerlendirilmelidir. Çünkü konvansiyonel geçememiş pek çok bölgemiz bu konuda bakirdir.

Yine bitki çeşitliliği çok fazla olan ülkemizde alternatif tarım ürünleri de değerlendirilmeli, doğal olarak yetişen tıbbi ve aromatik bitkiler de denetimli olarak ülke ekonomisine dâhil edilmelidir.

Türkiye, hayvancılık potansiyeli de yüksek olan bir ülkedir.oysa yıllara göre hayvancılığın durumu incelendiğinde hayvan sayılarında dikkat çekici ölçüde

⁹ Doğanay, H., (1994), **Türkiye Beşerî Coğrafyası**, Gazi Büro Kitabevi, s. 70, Ankara.

¹⁰ Tanoğlu, A., (1963), "Türkiye'nin Coğrafi Mevkii ile İlgili Bazı Problemler", İstanbul Üniv., Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13, s. 53, İstanbul.

bir azalma olduğu görülmektedir.¹¹ İklim şartlarının tarımsal üretime uygun olmadığı, çayır ve mera alanlarının geniş yer tuttuğu, uzun boylu çayırların yetiştiği alanlarda hayvancılık faaliyeti geliştirilmelidir. Bilhassa Doğu Anadolu Bölgesi, hayvancılık faaliyetleri için ideal koşullar arz etmektedir. Ülkemizde bu tür nispeten geri kalmış bölgelerimizde ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için tek yol bu olacaktır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde olduğu gibi modern ve büyük çiftliklerde rach hayvancılığı geliştirilmelidir. Hayvansal ürünleri değerlendirecek gıda sanayi de birlikte ele alınmalıdır. Bu tür değişimler yapılmaz ise Türkiye canlı hayvan ihraç eden ülke konumundan çıkıp, hayvan ve hayvansal ürünler ithal eden ülke konumuna gelecektir. Bu arada sadece büyük baş ve küçük baş hayvancılık değil, kümes hayvancılığı ve arıcılık da değerlendirilmelidir.

Tüm medeniyetler ülkemizin bulunduğu konumu ticari manada çok iyi değerlendirmişlerdir. Türkiye zengin petrol rezervi olan Ortadoğu ile, sanayileşmiş fakat petrolü olmayan Avrupa arasında ulaşım ve siyasi ilişkilerde bağlantı sağlayan bir ülkedir. Ayrıca Türkî Cumhuriyetler, Rusya, İran ve Ortadoğu ülkelerinin Avrupa'ya bağlantısını kolaylaştıran bir enerji koridoru durumundadır. Son dönem bu durum iyi irdelenmiş ve önemli anlaşmalara imza atılmıştır. Türkiye bu avantajını ticari ilişkilerde de mutlaka kullanmalı, çevresindeki büyük nüfus kitlelerini bu anlamda pazar olarak değerlendirmelidir.

Türkiye uzun yıllar tahriplere rağmen Balkan ülkeleri, Doğu Avrupa stepleri ve Ortadoğu çölleri arasında âdeta bir orman adasıdır. Petrol ve doğal gaz rezervleri yeterli olmamakla beraber, pek çok yer altı kaynağı açısından kendi kendine yeter durumdadır. Bu konuda en kısa zamanda değerlendirilmesi gereken konular bor mineralleri, uranyum ve toryum olmalıdır. Ayrıca bir türlü kurulamayan ya da kurdurulmayan nükleer enerji santralleri kurulmalıdır. Gelecekte enerji sıkıntısı yaşanmaması için alternatif enerji kaynaklarımızın (güneş, rüzgar, jeotermal, biyogaz vb.) potansiyeli belirlenmeli ve değerlendirilmelidir. Örneğin; Doğu, İç ve Güneydoğu Anadolu gibi hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü bölgelerimizde biyogaz enerji potansiyeli belirlenmeli ve ilk etapta küçük ölçekli de olsa yatırımlar yapılmalıdır.

Turizm konusunda da kaydedilen büyük ilerlemeler rağmen henüz istenilen noktaya gelinememiştir. Ülkemizin her köşesi doğal ve beşeri turistik kaynaklar ile doludur. Ancak sadece deniz-güneş turizminden ibaretmiş gibi algılanan turizm olgusu değiştirilmeli, klimatizm, termalizm, alpinizm, kültür turizmi vb. alanlara yönelim sağlanmalıdır. Gerek yerli gerek yabancı turistleri her yönden doyuracak paket turlar düzenlenmeli ve kültür turizmine ağırlık verilmelidir. Örneğin; palandöken dağlarına kayak yapmaya gelen turist, Erzurum'un kültür

¹¹ Koday, S., (2005), a.g.e, s. 12, Erzurum.

değerlerini, Oltu taşı çarşısını, Hasankale kaplıcalarını, Tortum şelalesini görmeden dönmemelidir.

SONUÇ

Kısaca belirtmek gerekirse Türkiye bugün üzerinde yaşayan insanların algılayabildiğinden çok daha yüksek bir potansiyele sahiptir. Ancak bütün problem bu potansiyelin doğru ve yeterli tespit edilmemiş olmasından ve dolayısıyla değerlendirilemeyişinden kaynaklanmaktadır.

Bunun yapılabilmesi için detaylı monoğrafya çalışmalarına ihtiyaç vardır. Tüm den gelim metodu kullanılarak özellikle akademik düzeyde en küçük yerleşim biriminden en büyüğüne kadar her sahanın potansiyel belirleme çalışmaları yapılabilir. Bu sanıldığı kadar zor bir iş değildir. Zaten bu tür çalışmalar coğrafyacılardan tarafından akademik düzeyde sürdürülmektedir. Çeşitli bilim dallarında çalışan akademisyenlerden oluşturulacak gruplar ele alınan sahanın fizikî, beşerî ve ekonomik potansiyelini rahatlıkla belirleyerek çözüm önerileri geliştirebileceklerdir. Bu nedenle yöneticiler, üniversiteler ve planlama birimleri arasında mutlaka irtibat kurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E., (2000), **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- Arıncı, K., (2007), **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri**, II. Cilt, İç Bölgeler, Erzurum.
- Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, Cilt: 1, s. İstanbul.
- Doğanay, H., (1994), **Türkiye Beşeri Coğrafyası**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Güney, E., (2000), **Antik Çağ Türkiye Tarihi Coğrafya Bölgeleri**, Bilgi Yayın ve Yapım, İstanbul.
- Koday, S., (2005), **Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık**, Atatürk Üniversitesi Yay. No: 949, Erzurum.
- Özey, R., (2004), **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Sevin, V., (2001), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tanoğlu, A., (1963), "Türkiye'nin Coğrafi Mevkii ile İlgili Bazı Problemler", **İstanbul Üniv., Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 13, İstanbul.
- www.tarihcilerinyeri.com.
- www.sosyaldersleri.com.

